

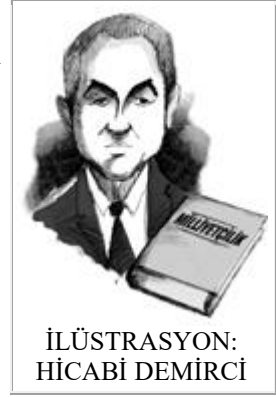
Unutulan dūşünsel miras

Erken Cumhuriyet döneminde ulus inşa sürecine büyük katkıları bulunan Sadri Maksudi Arsal'ın, bin bir incelikle kuramsallaştırdığı milliyetçilik, günümüzde ne yazık ki ülkemizde tümüyle yozlaşmış, sığ ve kaba hatlarıyla her türlü manipülasyona açık bir biçim aldı

20/02/2007

GÖNÜL PULTAR

Ölümünün 50. yılında Sadri Maksudi Arsal (1878-1957)

50 yıl önce bugün, erken Cumhuriyet döneminde ulus inşa sürecine büyük katkıları bulunmuş bir devlet adamı İstanbul'da hayata gözlerini yumuyordu. Aynı zamanda bir bilim adamı ve düşünür olan Ord. Prof. Sadri Maksudi Arsal, 20 Şubat 1957 günü, olağandışı bir yazgının ardından, yetmiş dokuz yaşında vefat etti. Geride, Adnan Menderes'ten Halit Kıvanç'a çoğu toplum içinde sivrilmiş sayısız öğrenci, yayımlanmış olduğu çeşitli kitap ile makaleler ve bir dūşünsel miras bırakıyordu. Bugün bu miras unutuldu, ya da basit zihinler nezdinde yozlaştırıldı. TRT-2, 'Tarihten Portreler' dizisi çerçevesinde 9 Ocak 2007'de adını taşıyan ve hayatı ile başardıklarını (kısaca da olsa) anlatan filmi göstermekle, son yılların 'yükselen değerler'iyile bambaşka 'ikon'ların yaratıldığı günümüzde unutulmaya yüz tutmuş bu şahsiyeti gündeme getirmiş oldu.

Atatürk'ün, bir "forum" ya da çalıştay gibi kullandığı sofrasının müdavimlerinden, bir başka deyişle Atatürk'ün fikirlerine danıştığı kişilerden biri olan Arsal, tek parti döneminde 1931 ilâ 1935 yılları arasında Şebinkarahisar, 1935-1939 arasında ise Giresun milletvekilliği yapmıştır. Bu tarihten sonra kendini bilimsel çalışmalara vermiş olan Arsal'ın son siyaset deneyimi 1950-1954 arasında DP'den Ankara milletvekilliğidir.

Paris Hukuk Fakültesi'nden mezun Arsal, 1925'te kurulan (o zamanki adıyla) Ankara Hukuk Mektebi'nin kurucu öğretim üyelerinden biridir. Uzun yıllar bu fakültede ve daha sonra da İstanbul Üniversitesi'nde ders vermiştir. Yüzyıllar boyu şeriata dayalı hukuk sisteminin hüküm sürüşünden sonra, Batı yasalarının temel alındığı yepyeni bir hukuk sistemine geçiş yaşayan toplumda böyle bir fakülteyi kurmanın önemi, kuşkusuz salt akademik boyutları aşmaktadır.

Hukuk tarihi disiplini

Arsal'ın hukuk fakültesindeki öğretim üyeliği sırasında yazdığı birçok ders kitabı vardır, fakat hukuk bilimleri alanına asıl katkısı Türk hukuk tarihi disiplini kurmuş olmasıdır. Bugün ülkemizde hukuk eğitiminin standart ögesi olan bu dersi dünyada ilk defa kendisi vermiş, temelini

o atmıştır. Kuşkusuz bu çaba, bilim alanında yenilik getiren, önemli bir adımdır. Ama bilimin de ötesinde, Cumhuriyet kurulana kadar hukuk tarihi olarak sadece şer'i hukuk tarihinin kale alınmış olduğu toplumda, Cumhuriyet'in gerçekleştirdiği diğer paradigma değişikliklerine paralel biçimde, zihinsel ufukları Osmanlı-öncesi ve İslâm-öncesi Türk topluluklarına açan bir paradigma değişikliğini de getirmektedir.

Arsal 1931'de kurulan (ve daha sonra Türk Tarih Kurumu adını alacak) Türk Tarihini Tetkik

Cemiyeti üyesi olarak, yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin resmî tarih görüşünü oluşturan kadronun içinde olmuştur. Nitekim, 'Türk Tarihinin Anahatları' (1930) eserinin birçok bölümü onun kaleminden çıkmıştır. Bugün 'resmî tarih yazma' eylemine olumsuz çağrışımlar yükleniyorsa da, unutmamalı ki o devirde o kadro, Benedict Anderson'un deyiimiyle, yeni bir cemaat tasarlamaktaydı. Arsal da gerek Türk Hukuk Tarihi'ni geliştirirken, gerek bu proje sırasında bütün bilgisini, genel kültürünü ve geçmişten geleceğe Türk toplulukları konusundaki vizyonunu toplumun hizmetine sunmuştur.

Arsal dil devrimine de büyük katkıda bulunmuştur. Değişik tarihlerde yayımladığı makalelerini topladığı Türk Dili İçin (1930) adlı eserinin, dil devrimi konusunda bir dönüm noktası olmuş olduğu söylenebilir. Atatürk, bu kitabı bir önsöz yazacak kadar benimsemiştir; bu önsözdeki veciz sözleri günümüzde sık sık tekrarlanan, herkes tarafından bilinen,

Türk Dil Kurumu binasının önündeki kitabeye nakşedilmiş ifadelerdir. Ancak, şunun altını da çizmek gerek: Arsal'ın kitabında gerekli olduğunu belirttiği çalışmaların hemen hiçbiri yapılmamıştır.

O gün bugün, ne Dil Akademisi kurulmuştur, ne de önerdiği ciddi araştırmalar gerçekleşmiş, gayretler sarfedilmiştir.

Oysa Arsal, saltanattan cumhuriyete geçişle gerçekleşen devrim hareketinin, söylemde de devrimle desteklenişinin kaçınılmaz olduğunu biliyordu. Bu desteğin kuramsal çerçevesinin ortaya konulmasının gereğinin de bilincindeydi. Fransa'da okuduğu için Fransız Devrimi'ni iyi bildiği gibi; kendisi bizzat içinde yaşadığı için, 1917 Rus Devrimi'ni de çok iyi biliyordu.

Arsal, sonradan "Türlere Türklüğü öğrettiler" denilecek olan, 1917'den itibaren Türkiye'ye gelen 'dış Türklere'dendi. Sadreddin Nizamettinovich Maksudov olarak doğmuştu. 'Arsal,' Türkiye'de soyadı kanunu çıkınca kendine bulduğu bir isimdi; hayatının asıl olağandışı bölümünü sadece Maksudi ismini taşıırken yaşamıştı. Günümüzde Rusya Federasyonu içindeki özerk Tataristan Cumhuriyeti'nin başkenti Kazan'ın dışında, Taşsu'da doğan Sadri Maksudi, Çarlık Rusyası'nda 1905'te bahşedilen politik haklar sayesinde, 1552'den beri Rus işgali altında olan vatanının (Kazan 'eyaleti'ne dönüşmüş olan Kazan Hanlığı topraklarının) sorunlarını dile getirmek üzere politikaya atılmış, (liberal eğilimli) Kadet Partisi'nden seçilerek II. ve III. Duma'da, çok genç yaşta milletvekilliği yapmıştır. Duma'da çok çabuk sivrilmiş, İngiltere'ye giden parlamento heyetine dahil edilmiş, ayrıca başkanlık divanı üyeliğine seçilmiştir. Bu sırada Orenburglu altın madeni işleticisi ünlü Rami (Rameev) ailesinin güzel kızı Kamile ile evlenmiştir. Ancak görüşünü ifadeyi esirgemeyen bir azınlık milletvekili olarak çok geçmeden şimşekleri üzerine çekmekten de geri kalmamıştır. Duma'da, Osmanlı'ya karşı Rus siyasetinin görüşüldüğü bir oturumda, "Boğazlar'a dokunursanız, Çarlık Rusyası'ndaki bütün Müslümanları karşınızda bulursunuz" diye çıkış yapışı ünlüdür.

1917 Devrimi sonucu gelişmeler, Maksudi'nin kazandığı siyasal deneyimi kullanma olanağı sağlayacaktır. Çok özetle söylenirse, aynı yıl, devrimin yarattığı hava ve olanaklar sonucu, Kazan eyaletinde bulunan (bugün Başkurtistan özerk cumhuriyetinin başkenti) Ufa şehrinde, bir özerk devlet kurulur: 'İç Rusya ve Sibirya Türk-Tatarları Millî-Medenî Muhtariyeti.' Burada 'medenî,' 'kültürel' anlamına kullanılmıştır; 'kültürel özerklik' Avusturya İmparatorluğu'nda (örneğin Macarlara) uygulanan bir statüydü. Bu devletin anayasasını kaleme almış olan Maksudi, hem devletin seçimle oluşturulan parlamentosu 'Millî Meclis'in, hem de üç bakanlıktan oluşan 'Millî İdare'sinin başkanı seçilir. Çeşitli yorumcular, eğer kendi

haline bırakılmış olsaydı, bu oluşumun er geç bağımsız bir ulus-devlete dönüşebilecek nitelikte olduğunu belirtirler. Ne yazık ki, Rusya'da bu sırada güçlenmekte olan Bolşevikler de aynı görüşe sahip olup Millî Meclis ile Millî İdare'yi dağıtmış ve kurulması tasarlanan 'İdil-Ural' devletinin topraklarını çeşitli parçalara bölmüşlerdir. Bu arada Maksudi, davasına yandaş kazanmak üzere ve bir daha dönemeyeceğini bilmeyerek mujik kıyafetiyle ülkesini terk eder. Bundan sonra yorulmak bilmezcesine çeşitli başkentlerde ve bu arada Paris'te Versay Barış görüşmeleri sırasında ülkesinin bağımsızlık sorununu anlatmaya çalışmışsa da bir sonuç elde edememiştir. Nihayet, eğitim gördüğü Paris'e yerleşmiş, kendisine ve ailesine yeni bir hayat kurmuştur. Ancak, 1924 yılında yeni Türkiye Cumhuriyeti'nde yaptığı bir konuşma dizisi, hayatına yepyeni bir yön verecektir. 1925 yılında Türk Ocakları Başkanı Hamdullah Suphi, 'Gazi hazretlerinin' kendisini Türkiye'ye davet ettiğini bildiren bir mektup yazar. Gayet doğaldır ki böyle bir çağrı reddedilmez.

'Nostalji' değil emek

Arsal, doğduğu topraklarla ilgili ne tür iştiyakları olduğunu kamusal alana hiçbir zaman yansıtmamıştır. Vaktini nostalji ile geçirmemiş, kendisine kucak açan ülkeyi vatanı bilerek liyakatleri dolayısıyla kendisinden beklenen hizmetleri canla başla yerine getirmiştir. Sovyet döneminde komünist yetkililer bunu kendi ülkesini unuttuğunun kanıtı olarak lanse etmiş olsalar da, Sovyetler Birliği yıkılalı beri, Kazanlılar/Tatarlar onun Türkiye'deki konumunun çapını anlamış olup kendisiyle iftihar etmekte. Ancak Tataristan'daki resmî yetkililer, 16'ncı yüzyıldan beri ilk kez gerçekleşen bir devlet oluşumunun liderliğini yapmış bir devlet büyüğünün anısına, saygıda kusur etmemekle

birlikte, adı bugünkü statükoyla bağdaşmayan çağrışımlara yol açabileceği için olsa gerek, gereken itibarı göstermekte bir hayli çekingenler.

Arsal'ın en son çabası 'manevî vasiyetim' dediği, 1954 yılında yayımladığı 'Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları' adlı eserdir. Zaten bu kitabın yayımlanmasından kısa bir süre sonra onu ölüme götürecektir hastalığın ilk emareleri ortaya çıkmıştır. Bu eserde Arsal yılların birikimini kâğıda dökerek, Türk toplulukları bağlamında olduğu kadar bu bağlamı aşan, genel bir modern milliyetçilik kuramı ortaya koymuştur. İlla bir çizgi içine oturtmak gerekirse, Renancı bir yaklaşım çizgisinde olduğu söylenebilir, ancak Arsal'ın görüşleri tümüyle özgündür. Özetle, Arsal, ulus oluşumu için hangi koşulların ve ne tür öğelerin gerektiği konusunda analitik bir eser meydana getirmiştir. Onun binbir incelikle kuramsallaştırdığı milliyetçilik, günümüzde ne yazık ki ülkemizde tümüyle yozlaşmış, sığ ve kaba hatlarıyla her türlü manipülasyona açık bir biçim almıştır.

Arsal hakkında standart eser, kızı Adile Ayda tarafından yazılmış Sadri Maksudi Arsal (1991) adlı biyografidir. Ayda'nın kızı Gülnur Üçok bu kitabın yeni baskısını hâlen yayıma hazırlamaktadır.

İstanbul Belediyesi 13 Mayıs 2007 Pazar günü İstanbul'da Tarık Zafer Tunaya salonunda Sadri Maksudi Arsal'ı anmak üzere bir günlük bir toplantı düzenleyecektir.

Gönül Pultar: Araştırmacı yazar. Pultar'ın, 'İslâm ve Modernite' adlı derlemesi gelecek ay Remzi Kitabevi Yayınları'ndan çıkacak.